

Kizwalter, Tomasz

"Konserwatyzm w poglądach społeczno-filozoficznych Henryka Rzewuskiego", Józef Urbaniak, Poznań 1979 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/2, 435-436

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Filozofia i myśl społeczna w latach 1831—1864, red. Andrzej Walicki, opracowanie tekstów Jan Garewicz, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1977, s. 1071.

Niniejszy tom jest prezentacją polskiej myśli epoki międzypowstaniowej. Jej główne nurty charakteryzuje w obszernej, 100-stronicowej przedmowie Andrzej Walicki. Tłumaczy też cezury chronologiczne wyrażając przekonanie o decydującym wpływie wydarzeń politycznych także na filozofię (s. 13). Odbija się to zresztą na treści antologii: chociaż zgodnie z założeniami serii nacisk położono na „czystą filozofię”, znaczna grupa tekstów należy do szeroko rozumianej myśli społecznej i politycznej. Niekiedy posunięto się chyba nieco zbyt daleko, włączając np. do wyboru niektóre wypowiedzi Ludwika Mierosławskiego. Niewiele natomiast — co znów jest odbiciem rzeczywistości — znajdzie czytelnik refleksji z zakresu estetyki czy metodologii. Razi nieco brak Maurycego Mochackiego, choć będzie on być może reprezentowany w tomie obejmującym lata 1700—1830. Niewiele jest tekstów autorstwa konserwatystów — tu z kolei można mieć nadzieję, że wydawcy uwzględnią ich szerzej w następnym woluminie. Mimo oczywistych ograniczeń objętości należało zilustrować zmianę poglądów niektórych postaci (przykładem może być Adam Gurowski, reprezentowany tylko przez jeden tekst z okresu swojej paryskiej emigracji).

Zwiąże noty biograficzne, poprzedzające wypowiedzi kolejnych myślicieli nie zawsze zachowują najwłaściwsze proporcje między szczegółami życiorysu a ogólnohistorycznym kontekstem. W przypadku osób najbardziej znanych, przede wszystkim wielkich poetów romantycznych, słusznie zrezygnowano z podstawowych informacji, skupiając uwagę na ich poglądach.

Antologię ujęto w siedem działów. Pierwszy z nich zawiera wypisy z dzieł Hoene-Wrońskiego, drugi jest wyborem fragmentów prac najwybitniejszych, zdaniami redakcji, filozofów epoki (zaliczono tu Kremera, Trentowskiego, Cieszkowskiego, Libelta, Kamińskiego i Dembowskiego). W dziale trzecim umieszczono wyjątki z dzieł pomniejszych myślicieli, czwarty przedstawia poetów-mesjanistów i Towiańskiego; włączono tu także Norwida z racji jego pokrewnej formacji intelektualnej. W dziale piątym zgrupowano autorów, których A. Walicki określa jako „obróńców wiary”, tj. „Filozofów usiłujących filozofować zgodnie z nauką Kościoła i katolickich krytyków ówczesnego maksymalizmu filozoficznego i mesjanizmu” (s. 101). Dział szósty ukazuje filozofię ówczesnych demokratów i socjalistów, siódmy wreszcie jest prezentacją prepozytywistów. Tom zawiera 161 tekstów pióra 52 autorów.

A. S.

Józef Urbaniak, *Konserwatyzm w poglądach społeczno-filozoficznych Henryka Rzewuskiego*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Seria „Filozofia i Logika” nr 21, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1979, s. 116.

Konserwatyzm Henryka Rzewuskiego to temat trudny i atrakcyjny. Nie podejmowany od długiego czasu, otwiera możliwości studiów dziedziny poważnie zaniedbanej. Autor starał się zerwać z dominującymi jeszcze stereotypami, ukazując niejednoznaczność i wewnętrzne sprzeczności światopoglądu Rzewuskiego. Zaprezentował systematyczny zarys jego filozofii, od ontologii i teorii poznania do koncepcji historii cywilizacji. Oparł się na bogatej podstawie źródłowej, w tym także na niewykorzystanych dotąd rękopisach (zwłaszcza Biblioteki Narodowej).

Tak uzyskany intelektualny portret Rzewuskiego ujawnia szereg rysów dotychczas niezauważanych. Ten skrajny konserwatysta był często wnikliwym obserwatorem życia społecznego, ostrym krytykiem przemian kapitalistycznych, nie oszczędzającym jednak wielu tradycyjnych instytucji. W świetle utartych ocen niektóre jego opinie są zaskakujące.

Zainteresowania Rzewuskiego i stan źródeł wpłynęły na nierównomierny stopień opracowania wyodrębnionych przez autora działów jego filozofii. Można zastanawiać się, na ile myśl Rzewuskiego jest podatna na takie zabiegi systematyzujące, zmuszające często, o czym wspomina sam autor, do znacznych ekstrapolacji.

Warto zwrócić uwagę na próby nowego ujęcia szeregu kwestii związanych z działalnością Rzewuskiego (m.in. działalność na dworze Paskiewicza), zwłaszcza zaś problemów współczesnych reakcji na jego twórczość (dyskusja wokół „Mieszkań obyczajowych”).

T. K.

Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD). *Listy*. t. I, część 1: 1856—1872, część 2: 1874—1877, wyd. Czesław Gil OCD, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, „Materiały źródłowe do dziejów Kościoła w Polsce” t. VIII, Lublin 1978, s. 444, 377.

Droga życiowa autora omawianych listów jest dość typowa dla tej generacji synów szlacheckich, którzy wkraczali w dorosłe życie w połowie lat pięćdziesiątych ubiegłego stulecia ale jednocześnie niezwykła ze względu na jej dalszy bieg.

Urodzony w 1835 r. w Wilnie po ukończeniu wojennej szkoły inżynierii w Petersburgu rozpoczął karierę oficerską w armii carskiej, skąd wziął dymisję w 1863 r. by następnie zostać naczelnikiem Wydziału Wojny powstańczego Wydziału Wykonawczego Litwy, a w schyłkowym okresie powstania na Litwie jego kierownikiem. Aresztowany w marcu 1864 r. został skazany na karę śmierci, którą zamieniono następnie na dziesięcioletnią katorgę syberyjską, zastąpioną po kilku latach przez zesłanie. Na ziemi polskie powrócił w 1874 r. i następnie objął posadę wychowawcy syna Władysława Czartoryskiego, młodego ale ciężko schorowanego Augusta, z którym wyruszył w podróż po kurortach Europy w poszukiwaniu zdrowia. Po rezygnacji z posady wstąpił w 1877 r. do zakonu karmelitów bosych, gdzie przybrał imię zakonne Rafał od św. Józefa i w którym pełnił m.in. funkcję przeora klasztoru w Czernej koło Krakowa. Umarł w 1907 r. w opinii świętości.

Z całego okresu życia zachowało się około 800 listów pisanych przez Kalinowskiego. Omawiany tom przynosi ich ponad 400 z okresu przedzakonnego. Najliczniejszą i zarazem najcenniejszą jak się zdaje z punktu widzenia historyka grupą jest zbiór ponad 200 listów pisanych z drogi na katorgę, z samej katorgi w Usolu niedaleko Irkucka a następnie z zesłania (Irkuck, Perm). Jest to jak dotychczas bodajże najliczniejszy opublikowany zbiór korespondencji zesłańca, zapisującego swe wrażenia na gorąco, stanowiący swego rodzaju relację mniej lub bardziej ograniczaną przez cenzurę z codziennego życia w przymusowym miejscu przebywania. Znaleźć więc można tutaj informację o życiu codziennym zesłańców, zwłaszcza Polaków, o sposobach i drogach urządzania się w tych nowych i nieznanym warunkach, o udziale ich w życiu gospodarczym zacofanego regionu, wreszcie o działalności Towarzystwa Geograficznego i innych przedsięwzięciach naukowych przyrodników-zesłańców. Adresatami listów z tego okresu była przede wszystkim rodzina i Ludwika Młocka. Druga duża grupa listów pochodzi